

A felhasználó számára ezért etikai feltétel az objektivitás, az – elsősorban minőségi – teljesség és a valóság elvének betartása.

* * *

Tévedés lenne azt hinni, hogy a tájékoztatás területén csupán az elveket és az irányvonalakat lehet felállítani és kidolgozni, és nem létezhetnek benne egyes esetekre vonatkozó konkrét ítéletek. Ilyen esetekben az etikai elveket kiegészítésekkel és korlátaikkal együtt, összefüggéseikben kell mérlegelni. Az etikai elveknek – akárcsak a rendeleteknek – gyakorlati értelmezésre van szükségük. A rendeletek, előírások, szerződések stb. a szaktájékoztatás és kommunikáció területén is az etikai sokoldalúságot tükrözik.

/CAPURRO, R.: Zur Frage der Ethik in Fachinformation und Kommunikation = Nachrichten für Dokumentation, 32. köt. 1. sz. 1981. p. 9–12./

(Dezső Zsigmondné)

A könyvtárak osztályozása a gépesítés és az automatizálás szempontjából

Az olvasók jobb kiszolgálása és a könyvtári szolgálat központosítása korszerű eszközöket, számítógépes információkereső rendszereket, változatos audiovizuális technikát tételez fel és igényel.

Az Ukrán Állami Köztársasági Tudományos–Műszaki Könyvtár (*Goszudarsztvennaja Reszpublikanszkaja Naucsno-Tehnicoszkaja Biblioteka – GRNTB, USZSZR*) az Ukrán Tudományos–Műszaki Információs és Kutató Intézettel (*Ukrainszkij Naucsno-Iszledovatel'szkij Insztitut Naucsno-Tehnicoszkaj Informacii – Ukr. NIINTI*) együttműködve nekilátott saját munkájának számítógépesítéséhez. Az Ukrán Tudományos Akadémia épülő Központi Tudományos Könyvtára a tervek szerint ugyancsak számítógépre viszi alapvető technológiai folyamatait.

Az előkészítő munka folyamán a problémák egész sora merült fel, főként amikor az automatizálás eszközeit kellett kiválasztani a konkrét esetekre optimális módon. Ezek megoldásához mindenképpen tanulmányozni kellett a számítógépesítendő folyamatokat, más folyamatokkal való kapcsolatukat, a számítógépesítés körülményeit (építészeti adottságokat), a szériában gyártott gépi berendezések maximális kihasználásának lehetőségét, és e tanulmányok adta eredményeknek megfelelően lehetett csak egységesíteni a gépesítési terveket.

Ez a küzdelmes előkészítés adta az ötletet, hogy *célszerű lenne összekapcsolni a könyvtárak osztályozásának és számítógépesítésének a problematikáját*, hogy az így kapott csoportosítás alapján világossá váljanak az automatizálás általános követelményei.

Az osztályok kialakításához a könyvtárak funkciójából, a könyvtári hálózatban elfoglalt helyükből, az állomány nagyságából és összetételéből, valamint az olvasók számából és szakmai homogenitásából, illetve ettől függően az alapvető technológiai folyamatok minőségi és mennyiségi mutatóiból, valamint e folyamatok realizálásának – a könyvtár építészeti adottságaira visszavezethető – feltételeiből kell kiindulni.

A könyvtártipológia a könyvtári elmélet egyik legvitatottabb területe. Elfogadható T. F. KARATÜGINA álláspontja, miszerint a könyvtár hovatartozása „...*állományának profiljától, olvasóinak szakmai összetételétől, az alkalmazott munkamódszerek és formák arzenáljától függ.*”

Sz. M. DUBAUSZKASZ felosztásában alkalmazott „*általános*” és „*szakosított*” jelző beszűkít, mivel csak egyetlen szempontból sorolja be egy adot csoportba a könyvtárakat, holott az állomány és az olvasók jellemzői egyaránt és egymástól elválaszthatatlanul veendő figyelembe.

M. K. VJAL'JAOTSZ osztályozása egy „*n*” dimenziós térben határozza meg a könyvtár helyét. A javasolt osztályozásnak – kétségtelen előnyei mellett – az a hiányossága, hogy a különböző ismérvek alapján kialakított könyvtártípusok átfednek egymással. Nem szerencsés ebben az osztályozásban a nyelvi felosztás szempontjainak megválasztása, a könyvtári rendszerben betöltött funkció alapján „*archiváló*” és „*információs*” típusok képzése, valamint az állomány nagysága szerinti *nagy-, közép- és kiskönyvtár kategóriák* használata sem.

A leglogikusabbnak N. K. KOSZSZAKOVSKAJA osztályozása tűnik, amely kiindulása lehet a további elméleti és szervezési elhatározásoknak, bár egy-egy kifejezést pontosítani kell. Ő az „*állami könyvtár*” alternatívájának csak a „*magánkönyvtár*” tekinti, holott az „*állami*” jelző a szovjet gyakorlatban mindössze arra utal, hogy az ilyen könyvtárat valamiféle központi szerv tartja fenn, szemben azokkal a könyvtárakkal, amelyeknek ágazati, köztársasági, szakszervezeti stb. fenntartójuk van!

Ami a „*tudományos*” jelzöt illeti, ez – függetlenül szervezeti hovatartozásuktól – nemcsak azokhoz a könyvtárakhoz kapcsolható, amelyek a tudományos kutatás információellátását végzik, hanem minden olyan könyvtárhoz, amelynek állománya és szolgáltatásainak színvonala kielégíti az olvasók tudományos érdeklődését.

Ily módon a „*tudományos*” jelző csupán az egyes könyvtárak minősítője lehet, de nem tipológiai csoportosítómérv.

Figyelembe véve a fenti tipológiai eredményeket, a gépesítés és automatizálás szempontjából történő osztályozás az általános tipológia speciális variánsának fogható fel. Sajátossága abban áll, hogy a könyvtárak minden csoportjához a felosztás alapját képező ismervek mellé odarendelődnek azok a szabatosan megfogalmazott követelmények, amelyek meghatározzák a számítógép és egyéb gépi eszközök alkalmazási optimumait.

Az elsődleges felosztási szempont az állomány szerkezetét, az olvasók összetételét és ennek következtében a munkamódszereket veszi figyelembe. Ennek alapján megkülönböztetünk általános, szak-, felsőoktatási, középiskolai, gyermek-, ifjúsági és iskolai könyvtárakat.

A második szinten a fenti fajtákon belül a következő könyvtártípusok vehetők számba:

a) az általánosan belül: össz-szövetségi, köztársasági, megyei, városi, centralizált könyvtári rendszerek (városi kerületi könyvtárak), községi könyvtárak;

b) a szakkönyvtárakon belül: össz-szövetségi feladatkörű, szakági, köztársasági (területi), kisebb jelentőségű könyvtárak (pl. üzemi szakkönyvtárak);

c) a felsőoktatási könyvtárakon belül: tudományos, tanulmányi;

d) a középiskolaiakon belül: technikai, szakmunkás-képző intézeti könyvtárak;

e) a gyermek-, ifjúsági és iskolai könyvtárakon belül: köztársasági, megyei, városi, kerületi, községi, iskolai könyvtárak.

A harmadik csoportképző ismérv az állomány nagysága, amely szerint öt kategóriát különböztethetünk meg:

- I. 5 millió egységnél több dokumentummal rendelkező (igen nagy könyvtár);
- II. 1 és 5 millió egység között – (nagy könyvtár);
- III. 200 ezer és 1 millió egység között – (közepesen nagy könyvtár);
- IV. 50-től 200 ezer egységig – (közepes könyvtár);
- V. 5-től 50 ezer egységig – (kis könyvtár).

A negyedik ismérvcsoport a könyvraktár típusától függően alakítható ki. A könyvtárépítési gyakorlatban függőleges, illetve vízszintes tagolású raktárépületekkel találkozunk.

A fenti – négy ismérvcsoporttal operáló – osztályozás alapján már elég biztonságosan fogalmazhatók meg az egyes csoportokba tartozó könyvtárak automatizálásának alapvető követelményei és feltételei. Nevezetesen világossá válik az, hogy egyáltalán melyik könyvtári osztályban teszik szükségessé a funkciók, a könyvtárügyi felhatalmazások, az állományi nagyságrendek és a raktározási körülmények a számítógépes üzemmódra való áttérést. Természetesen, a berendezések termelékenységének meghatározásához a felsorolt szempontok nem elégségesek.

Ezt követően az audiovizuális eszközökkel történő felszerelés problémáját érdemes szemügyre venni. Az

automatizált információkereső rendszerek, a számítástechnika, a mikrotechnika iránti érdeklődés közepette napjainkban erre a problémára kevés figyelem jut, noha ezek az eszközök alkalmazásuk minden vonatkozásában kimutathatóan növelik a munka hatékonyságát.

Az emberre ható információk statikus és dinamikus jelleggel rendelkeznek, vagyis a dolgokat és jelenségeket nemcsak adott állapotukban, hanem változásuk folyamataiban vesszük (igazán hatékonyan) tudomásul.

A statikus és dinamikus jellemzők összességének és egységének közvetítésére és átadására hivatottak az AV-eszközök.

Ezen eszközök könyvtári alkalmazásának követelményei:

- kis területen nagyszámú információ tárolására legyenek alkalmasak,
- az információhordozó és a rárögzített információ egyaránt alkalmas legyen a tartós megőrzésre,
- az egyéni felhasználás és hozzáférhetőség lehetősége esetükben is adott legyen,
- az eszközök használata ne igényeljen speciális ismereteket,
- az információhordozók a gazdaságossági szempontoknak megfelelő példányban álljanak rendelkezésre.

Figyelembe véve ezeket a feltételeket, perspektivikusan meghatározhatjuk a szakkönyvtárak állományába illő információhordozókat. Ezek közé sorolható a képmagnetofon szalag is. Bármely, képmagnetofonnal és felvevő kamerával rendelkező szakkönyvtár gyűjtheti a televíziós csatornákon közvetített politikai, gazdasági, esztétikai, jogi és egyéb információkat. A felvételeket állományába iktathatja, és a felhasználók rendelkezésére bocsáthatja őket.

Az ilyen jellegű információs bankok megteremtésének technikai feltételeit már megfelelően kimunkálták, ugyanakkor a gyakorlati kivitelezés közben a szakmai-műszaki normatívákra és a jogi szempontokra is figyelemmel kell lenni.

A gépesítési feladatok megoldásához szükség van egy olyan mutató alkalmazására, amely kifejezi a könyvtárak vagy könyvtári hálózatok informatív képességét a különböző információhordozók terjesztésére és használatának megszervezésére vonatkozóan.

Itt mindenképp azt kell figyelembe venni, hogy az olvasói igények kielégítése nemcsak az állomány összetételétől függ, hanem a releváns információ térben és időben történő kikeresésének és továbbításának lehetőségétől is. Ez tekinthető az adott könyvtárra jellemző információs potenciálnak.

Ez a mutató a tárolt információ egységnyi idő alatt történő továbbítása egy adott távolságra:

$$\frac{\text{tárolt egység} \times m}{s}$$

s

Valamely hálózathoz tartozó „i” könyvtár *információs képességét az egyes információhordozó típusokra* a következő képletekkel írhatjuk le:

$$V_{pi} = (\alpha_{pi_1} + \alpha_{pn_1}) q_1 + (\alpha_{pi_2} + \alpha_{pn_2}) q_2 + \dots \\ \dots + (\alpha_{pii} + \alpha_{pni}) q_i + \dots + (\alpha_{pin} + \alpha_{pnn}) q_n$$

ahol:

- V_{pi} – az „i” könyvtár információs potenciálja;
 q_i – adott információhordozó típuson tárolt egységek kölcsönzésének mértéke az „i” közlésben;
 α_{pii} – az „i” közlés termelékenységi együtthatója saját információs potenciál alapján;
 α_{pni} – az „i” közlés termelékenységi együtthatója a könyvtárközi kölcsönzési forgalom alapján.

Az utóbbi együtthatók összetettek és sok más mutatóval együtt magukban foglalják a technikai felszereltség mértékét is.

A paraméterek számszerű értékének meghatározása, a megfelelő számítási formulák kidolgozása az előrevetíthető műszaki–gazdasági hatékonyság függvényében teszi lehetővé a könyvtári hálózatok közel optimális szervezését és a különböző könyvtárak műszaki fejlesztését.

/*AMLINSZKIJ, L. Z.: Klaszifikacija bibliotek kak ob'ektov mehanizacii i avtomatizacii. = Naucsnuie i Tehnicseszkie Biblioteki SZSZSZR, 1979. 10. sz. p. 8–13./*

(Nagy László)

Látogatás Kínában

A British Library háromtagú delegációja a Kínai Tudományos és Műszaki Információs Intézet (*Institute of Scientific and Technical Information of China, ISTIC*) meghívására 1980 júniusában kéthetes látogatást tett Kínában. A küldöttség Pekingben, Sanghajban, Vu-hanban és Kantonban járt, és célja az Egyesült Királyság és Kína közötti együttműködés lehetőségeinek tanulmányozása, konkrétan – és egyáltalán nem önzetlenül – a Lending Division (Kölcsönző Részleg) szolgáltatásainak Kínára, a világ legnagyobb potenciális piacára való kiterjesztése volt.

Hosszú távú fejlesztési programjában Kína igen nagy hangsúlyt helyez a könyvtári és információs szolgáltatások fejlesztésére. E fejlesztésben kulcsfontosságú szerepet játszik az ISTIC, amely az Országos Tudományos és

Műszaki Bizottság felügyelete alatt áll. A tartományokban (22 van belőlük) regionális információs intézetek működnek.

Kína legnagyobb könyvtára a nemzeti könyvtárként funkcionáló *Pekingi Könyvtár*: kb. 10 millió kötettel rendelkezik. Ezen kívül csak néhány további nagykönyvtár van, egyenként 3–4 milliós állománnyal. Úgy látszik, hogy a könyvtári erőforrások legnagyobb részét a nagykönyvtárak használják fel, ugyanis nem léteznek „átlagos nagyságú” könyvtárak: az *óriáskönyvtárak és az utánuk következők között óriási az űr*.

A közművelődési könyvtárak igen kicsik, szegényesek, műszaki könyvtárakkal pedig egyáltalán nem lehet találkozni.

Építészeti szempontból a könyvtárak igen régimódiak. Az épületek rugalmatlanok, a helykihasználás rossz, az olvasótermek kicsik, a raktározás elavult, nem fordítanak figyelmet a ritka könyveket tároló helyiségek légkondicionálására, páratartalmának beállítására.

Katalógusként *hagyományos cédulakatalógusokat használnak*, amelyek a különféle ábécék miatt – az állományhoz hasonlóan – kínai, japán, orosz és latin betűs részekre oszlanak.

A könyvtárosok igen szeretnék „információs szolgáltatásokat” bevezetni, ami alatt ők géppel olvasható adatbázisok használatát értik. *A gépesítést azonban nagymértékben akadályozza a kínai ábécé*; problémát jelent az is, hogy a hagyományos, könyvekre orientált, korábbi szolgáltatási tapasztalatokkal nem rendelkező könyvtárak miként tudnának hirtelen áttérni a korszerű információs szolgáltatásokra. Ez utóbbi probléma azonban – kínaiakról lévén szó – nem látszik veszélyesnek: hatalmas munkaerő-kapacitással rendelkeznek, és rendkívüli elszántsággal néznek a jövő feladatai elé.

Kínában *13 könyvtárosképző iskola működik*, legtöbbjük nemrégiben indult meg. A Vu-hanban meglátogatott egyik ilyen iskolában szerzett tapasztalat: az oktatószemélyzet rendkívül lelkes, azonban az intézmény könyvvállománya rendkívül szegényes (csak néhány angol nyelvű könyvvel rendelkeznek, azokat is ajándékba kapták a Library of Congress-től). A Vu-han Egyetem könyvtártudományi tanszéke brit könyvtárosokat szeretne meghívni tanfolyami előadóknak, és szorgalmazza a kínai könyvtárosok és oktatók brit tanfolyamokon való részvételét is.

Ami a *könyvtárközi kölcsönzés* rendszerét illeti, Kínában – mint az országok legtöbbjében – nincs semmi olyasmi, amit jószerével rendszernek lehetne nevezni. Ha azonban az információs szolgáltatások olyan mértékben fejlődnek, ahogy szeretnék, a dokumentumigény rövidesen felül fogja múlni az ellátás lehetőségeit, és hatékonyan működő könyvtárközi kölcsönzési rendszerre lesz szükség.

A delegáció körútján mind a könyvtárközi kölcsönzés területén, mind egyebütt számos együttműködési lehető-